

Др Татјана Милић*

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ ПРАВА: РЕВОЛУЦИЈА ИЛИ НЕМОГУЋА МИСИЈА? **

Емпиријско истраживање права настоји да одговори на проблем одвојености правне науке и права од друштвене стварности. Оно означава промену у приступу истраживању права. Какав је квалитет те промене? Због тог питања било је неопходно остварити што потпунији увид у емпиријско истраживање права. У раду су представљена основна обележја емпиријско истраживања права и историјски развој ове врсте истраживања у свету, као и тренутно стање у Србији. Ради превазилажења једнодимензионалног поимања овог научног приступа као искључиво квантитативног, размотрена је разлика између квантитивног и квалитативног приступа у емпиријском истраживању. Потпунији и критички приказ емпиријско истраживања права захтевао је да се укаже на ограничења и изазове у његовој примени. У закључку аутор објашњава да емпиријско истраживање није коренита промена у начину истраживања права, али јесте промена чији ће успех зависити од методолошких способности истраживача.

Кључне речи: *Емпиријско истраживање. – Право. – Правна наука. – Методологија права. – Друштвене науке.*

---

* Ауторка је ангажована као истраживач-реализатор пројекта на Правном факултету Универзитета у Новом Саду, на основу програмске акције “Право на прву шансу“ Покрајинског секретаријата за високо образовање и научноистраживачку делатност, tatjana.milic@gmail.com.

** Овај чланак је резултат рада на пројекту „Емпиријско истраживање улоге међународног права у раду Савета безбедности УН на примеру употребе силе против СР Југославије 1999. године“ за који је средства обезбедио Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност (бр. пројекта: 142-451-3422/2018-02).

1. УВОД

У последње две деценије примећује се пораст примене емпиријских истраживања права. Тај тренд је, између осталог, условљен све већом интеракцијом права и друштвених наука. Предмет интересовања научника нису више само значење и важење правних норми и односи које оне уређују већ и различити фактори који утичу на њихову примену у одређеном друштвеном и политичком контексту. На делу је процес другачије спознаје који одликује тежња да се, осим права које је садржано у правним документима и текстовима, право опише и објасни онако како оно делује у пракси.¹ Емпиријска истраживања су својеврсно средство да се унапреди сазнање о праву и функционисању права.

Пораст примене емпиријских истраживања произвео је одређену промену у квантитету и квалитету истраживања права. Поједини правни писци су чак били слободни да ту промену означе као револуцију (Ho, Kramer 2013; Klick 2011). Други су опрезније указали на то да је учињен корак напред у односу на *status quo* који је владао у области права (Mascini, van Rossum 2018). Једно је сигурно: промена се догодила.

Шта конкретно значи та промена у истраживању права? Како се та промена догодила? И куда она води? То су питања која ћемо размотрити у овом раду. Циљ аутора је да представи емпиријски приступ истраживању права и да укаже на изазове његове примене. Постављени циљ је предодредио структуру чланка, па је на почетку представљен основни појмовни апарат неопходан за разумевање емпиријског истраживања и његовог места у правној науци. Да би читаоци разумели где се и како догодила промена у приступу истраживања, у наредном делу рада приказани су историјски развој емпиријског истраживања права и стање ствари у Србији. Потом је дат и детаљнији осврт на врсте емпиријског истраживања. Коначно, потпун увид у предмет овог разматрања не би био могућ ако не бисмо указали на предности, ограничења и изазове у примени емпиријских истраживања у праву.

---

¹ Тај приступ се препознаје у формулацији коју је Роско Поунд (*Roscoe Pound*) искористио за наслов чланка *Law in Books and Law in Action*, који је 1910. објавио часопис *American Law Review*. У литератури о емпиријском истраживању права та формулација је често цитирана.

2. ПОЈМОВНИ АПАРАТ ЗА РАЗУМЕВАЊЕ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ПРАВА

На основу прегледа литературе о емпиријском истраживању права закључили смо да је неопходно представити основну појмовну апаратуру која би читаоцима требало да помогне да разумеју и разликују ту врсту научног истраживања. Приметно је да су аутори, додуше не сви, пропуштали да направе адекватан увод и прецизно одреде појам емпиријског истраживања и укажу на његово место у науци уопште. Такође су пропуштали да разграниче појмове методологије, метода и теорије, који збуњују и истраживаче и читаоце, па не чуди што се емпиријско истраживање често поједностављено поима.

Основни појмови који су, према мишљењу аутора овог рада, неопходни за разумевање и разликовање емпиријског истраживања права су: наука, метод, методологија, теорија, емпиријско истраживање и емпиријско истраживање права.

На основу претходног сазнања (Реџулић, Милић 1995, 21; Дајовић 2017, 226), појам *наука* одређујемо као делатност која тежи да увећа знање о предмету истраживања користећи научне методе и изграђујући научне појмове и теорије.

Научни *метод* Мирослав Печујлић и Војин Милић одређују као „начин мишљења и поступак истраживања стварности који гарантује стицање што истинитијег, што објективнијег сазнања“ (1995, 21). Милић је још 1965. године објаснио да научни метод обухвата „мисаоне радње помоћу којих научник ствара полазну хипотетичку основу свог истраживања анализирајући постојеће научно знање, откривајући у њему празнине, нерешене проблеме и извесне нове могућности међусобног повезивања разних чињеница и теоријских ставова који још нису сагледани у одређеном међусобном односу... Други део метода је све оно што треба учинити да би се прибавила потребна обавештења о стварности на основу којих се може испитати да ли су и у којој мери полазне претпоставке оправдане“ и на крају се сазнања, до којих се стигло истраживањем, укључују у постојећи фонд научног сазнања (Милић 1965, према Илић, Вељковић 2016, 7–8).

Методологија је шири појам од метода, али се та два појма често не разликују и користе се као синоними, што изазива додатну забуну. Полазећи од грчког порекла речи, појам методологија би подразумевао науку о методу. Такво одређење налазимо код Мирослава Печујлића и Милића (Реџулић, Милић 1995, 21) који сматрају да као научна дисциплина методологија обухвата три компоненте: општи теоријско-методолошки приступ, методолошки поступак и техничке методе за прикупљање чињеница. Дакле, у том смислу методологија

би била оквир истраживања који обухвата теорију, методе и технике истраживања.

Научна *теорија* је, према дефиницији коју наводи Горан Дајовић (2017, 234), „систематизован (складно повезан) скуп тврдњи које објашњавају извесну појаву“. Истовремено, Печујлић и Милић (1995), као и Меј (Мау 2011), упућују на то да је теорија оквир који усмерава пажњу истраживача на одређени део стварности и садржи принципе помоћу којих се резултати истраживања тумаче и смештају у систем научног сазнања.

Научна истраживања се могу разврставати по више основа. Подела на емпиријска и теоријска истраживања само је једна од више могућих подела научних истраживања.² Та подела је заснована на природи истраживања. У теоријском истраживању до сазнања стижемо посредством идеја о елементима појаве и њеним везама са другим појавама, а у емпиријском истраживању посредством искуства, односно посматрања појаве.

Традиционално правно истраживање се уобичајено означава као доктринарно. Такво истраживање права користи „научне технике са циљем идентификације правила нормативног карактера“ (Saraf 1982, 633) и засновано је на „аксиолошкој претпоставци валидности“ (Holtermann, Madsen 2016, 1004). У правној науци (правној доктрини) научник се бави „нормативном страном правног феномена. Решавајући неки проблем који је уочио, он описује правне норме, утврђујући њихово важење и поставља хипотезе о њиховом значењу користећи класична средства тумачења“ (Дајовић 2017, 231). Доктринарни (правни) научници до сазнања стижу применом „херменеутичких и концептуалноаналитичких метода“ (Дајовић, 2017, 232).

Временом се јавила потреба да се научно истражи не само право које је садржано у правним актима и документима већ и како оно делује у пракси. Одговор је дошао у облику *емпиријских истраживања*. Постоје бројне и различите дефиниције емпиријског истраживања, али се из њих могу издвојити заједнички елементи који су својствени тој врсти истраживања. Основа стицања сазнања у емпиријском истраживању је искуство (Bhattacharya 2008), односно опажање појава. До сазнања емпиријско истраживање стиже тако што се на основу прикупљених емпиријских података изводе закључци о предмету истраживања (Erstein, Martin 2014, 902). Оно се означава и као *a posteriori* истраживање (Craig 2005) јер се сазнање о предмету истраживања стиче након што се постављене хипотезе провере на основу искуства или посматрања. Емпиријско истраживање

² Научна истраживања се могу делити, на пример, према циљу (експлоративна, дескриптивна, експанаторна) или према сврси (основна или фундаментална и примењена).

је систематично и транспарентно (Landry 2016) јер се одвија према утврђеним и усклађеним правилима, па и други истраживачи могу проценити и проверити методе и резултате истраживања или поновити поступак истраживања.

Захваљујући интеракцији правне науке и других наука (социологије, економије, политичких наука, психологије и др.) повећано је интересовање правних научника за примену метода из друштвених и других наука као и интересовање научника из друштвених и других наука за истраживање права.

Друштвене и друге науке су почеле емпиријски да истражују чињенице које су „у вези с правом“, односно „појаве којима право може бити узрок или последица“ (видети Дајовић 2017, 232 фн. 26). Дакле, оне истражују како је право условљено различитим појавама и како делује на њих. Дајовић је научне дисциплине које спроводе та истраживања означио као *емпиријске правне дисциплине* (социологија права, економска анализа права, правна психологија и др.) и истакао да оне „користе методе који су непримењиви у правној науци“ (2017, 233). Ако питате, на пример, једног социолога (права), он би се вероватно противио том називу који је употребио Дајовић јер га неко може протумачити тако да социологија има улогу помоћне, не самосталне науке. Проблем који придев *емпиријски* задаје у ковању назива различитих емпиријских истраживања постао је изражен када су се, осим емпиријских истраживања права, појавила и истраживања за која се користи назив *емпиријска правна истраживања* (*Empirical Legal Research*).

Херберт Крицер (Kritzer 2010, 883) истакао је да „*емпиријско* правно истраживање“ карактерише „употреба *систематски* прикупљених података, било квалитативних било квантитативних, да би се описао или другачије анализирао одређени правни феномен“.³ Александер Вулф (Wulf 2014, 1) одредио је да емпиријска анализа⁴ користи „емпиријске истраживачке методе из економије и друштвених наука у покушају да одговори на истраживачка питања у области права тј. како би истражила оперативне и функционалне аспекте права и правне последице... Употреба емпиријских метода у правној науци може, стога, довести до резултата који се не могу постићи традиционалним истраживањем права... Крајњи циљ овог приступа је да, на основу емпиријских података, допринесе систематском разумевању... правног система“. Вулф не објашњава шта подразумева под опера-

³ Курзив је у оригиналу цитираног текста.

⁴ Осим те одреднице коју Вулф објашњава, у *Енциклопедији права и економије* као синоними се наводе: емпиријско право и економија, емпиријско правно истраживање (*empirical legal research*), емпиријска правна наука (*empirical legal science*) и емпиријске правне студије (*empirical legal studies*).

тивним и функционалним аспектима права, па на основу језичког тумачења тих придева можемо претпоставити да је реч о аспектима који се односе на спровођење права у пракси и на улоге које право врши. Теодор Ајзенберг је нагласио емпиријску природу података на основу којих се стиче сазнање о предмету истраживања, али и карактер и циљ емпиријског правног истраживања јер оно настоји да „систематски процени стање и перформансе правног система“ (Eisenberg 2011; 2004, 1741). Ли Епштајн и Гери Кинг сматрају да је начин закључивања битна одлика емпиријског истраживања генерално и упозоравају да у емпиријским правним истраживањима постоји „мало свести о правилима извођења закључака која усмеравају емпиријско истраживање у друштвеним и природним наукама, а још мање сагласности са њима“ (Epstein, King 2002, 169).⁵ Други аутори указују на то да одређење емпиријског правног истраживања мора обухватити не само систематско анализирање ефеката права већ и утврђивање шта је право или шта би оно требало да буде, али напомињу да се та врста истраживања најчешће дефинише на основу начина истраживања предмета (van Dijk, Sverdlow, Buck 2018, 108). Проблем са одређењима која су фокусирана на начин извођења истраживања јесте у томе што се сведе на техничку димензију, па није редак случај да се емпиријско правно истраживање поистовећује само са квантитативним истраживањима.

Мноштву приступа дефинисању емпиријског правног истраживања придружићемо и један који додатно компликује проблем дефинисања. Наиме, једна група истраживача из области права, политичких наука и филозофије основала је Мрежу правних емпиријских научника (*Network of Legal Empirical Scholars*) која „настоји да повећа квалитет, ниво и важност емпиријског правног истраживања европског и међународног права и институција“ (Šadl 2019). Они наглашавају да је њихов циљ да „промовишу проучавања која: истражују правна питања на свеобухватан и систематичан начин (који је правно емпиријски што је супротно од емпиријско правни); заснована су на јасно артикулисаним епистемолошким основама; усвајају разне емпиријске методе; транспарентна су и друштвено значајна“ (Šadl 2019). Ти научници су, међутим, пропустили да објасне разлику између правно емпиријско (*legal empirical*) и емпиријско правно (*empirical legal*). Можда као емпиријско правно на уму имају истраживање емпиријских правних материјала, то јест проналажење и избор релевантних извора права и праксе (правних аката, судске и арбитражне пресуде, одлуке, мишљења и сл.). То је обично прва асоцијација на енглески термин *legal research*, посебно

⁵ Треба напоменути да ти аутори емпиријско истраживање углавном посматрају као квантитативно.

у системима у којима су судске пресуде извор права. С друге стране, на основу циљева те мреже научника можда можемо рећи да за њих правно емпиријско истраживање одликује примена емпиријских метода ради систематичне и свеобухватне спознаје правних питања. Мноштво назива и непрецизне дефиниције не олакшавају посао онима који настоје мисаоно да сагледају границе тог научног кретања и како се оно уклапа у правну науку. Поједини би можда рекли да се оно уопште не може уклопити у правну науку јер се право као нормативна појава не може истраживати методама попут „статистичких и других квантитативних анализа“ (Дажовић 2017, 232). Видели смо међутим, да има и оних који сматрају супротно – да емпиријска правна истраживања обухватају и анализу тога шта је право или шта би оно требало да буде (van Dijck, Sverdlov, Buck 2018, 108). Према њиховом схватању, дакле, предмет емпиријских правних истраживања јесте и природа права. Греше ли? Може ли се значење правне норме утврдити и емпиријским методама? Аутор овог рада сматра да претпоставку о значењу правне норме није немогуће тестирати емпиријским путем. На пример, могу се анализирати изјаве релевантних субјеката како би се из њих извукли емпиријски подаци о тумачењу правне норме. Потом се ти подаци статистичком методом могу анализирати да би се утврдило које је тумачење најчешће и на основу тих резултата и њиховог смештања у постојећи систем знања могло би се утврдити значење правне норме. Јер не треба заборавити да се примена емпиријских метода (у било којој науци) не дешава у вакууму јер постоји теоретски оквир (постојећа сазнања) који усмерава нацрт истраживања.⁶

На то да правна наука може имати користи од емпиријских метода истраживања, указао је пре више од сто година амерички судија и правни теоретичар Оливер Вендел Холмс млађи оцењујући да у рационалном истраживању права будућност представља „човек статистике и господар економије“ (Wendell Holmes Jr. 1897, 469).⁷ Његово предвиђање донекле потврђују и узајамно повезана, испреплетана и често нејасно разграничена научна кретања. Једно су *емпиријска правна истраживања*, која настоје да применом емпиријских метода истраже како право делује у пракси. Друго су *емпиријска истраживања* која истражују различите друштвене, економске, психолошке, политичке и друге чињенице које су *у вези с правом*. На одређеним местима у литератури истиче се да је предмет емпиријских правних истраживања и нормативна страна права

⁶ Видети и део 4 овог рада.

⁷ У изворном облику његова изјава гласи: „For the rational study of the law the black-letter man may be the man of the present, but the man of the future is the man of statistics and the master of economics“ (Wendell Holmes Jr. 1897).

и да је појава тих истраживања одраз тежњи да се правна наука методолошки развије интегрисањем или прилагођавањем емпиријских метода који се користе у природним и друштвеним наукама. Врсте емпиријских истраживања нису увек јасно разграничене и није редак случај у литератури да се под емпиријским правним истраживањима некад подразумевају и емпиријска истраживања у вези с правом. Аутор овог рада стога користи назив *емпиријско истраживање права* да нагласи да је реч о емпиријском приступу у правној науци, који за предмет има и нормативну страну права и њене емпиријске манифестације. Дакле, аутор бира да истакне и нормативну димензију која је само наговештена у појединим одређењима емпиријског правног истраживања, али је често испуштена, можда и због утицаја правног реализма на развој емпиријских правних истраживања.⁸ Тај назив означава и какво би, према мишљењу аутора, емпиријско истраживање права требало да буде, што не значи да је оно увек такво у пракси. У том смислу би се емпиријска правна истраживања могла схватити као фаза у развоју емпиријских истраживања права. Такође, аутору тај назив даје маневарски простор да укаже на то да је предмет истраживања у домену правне науке, а примена емпиријских метода би требало да употпуни, а не да замени, доктринарно истраживање права. Но, емпиријско истраживање права не би требало (нити га је увек могуће) изоловати од емпиријских истраживања других наука у вези с правом. Емпиријско истраживање права користи компаративну предност методолошких знања из других наука и не искључује интердисциплинарне истраживачке подухвате.

3. РАЗВОЈ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ПРАВА

Емпиријско истраживање права није потпуна новина. Његови историјски претходници могу се наћи још у истраживањима француских правника у 19. веку (Kritzer 2010).⁹ Ипак, северноамерички континент је географски простор на којем су учињени пресудни искораци ка емпиријском истраживању права.

3.1. Емпиријско истраживање права у 20. веку

Већина аутора сматра да је амерички правни реализам, који се појавио двадесетих година прошлог века, отворио врата емпиријским

---

⁸ Видети о утицају правног реализма у делу 3 овог рада.

⁹ Поред прављења годишње статистике о злочинима Крицер наводи пример истраживања које је спровео Кветеле (Quetelet) у ком је разматрао повезаност кривичних дела и друштвених обележја починилаца као нпр. сиромаштво и необразованост (Kritzer 2010).

радовима у праву (Heise 2002; Kritzer 2010; Hutchinson, Burns 2009; Wulf 2016, van Dijk, Sverdlov, Buck 2018). Лајтер објашњава да су за реализам природне науке „парадигма целокупног правог знања“ (Leiter 2005, 50). Сходно томе, задатак правне теорије је да „идентификује и опише, а не да оправда обрасце судских одлука“, а средство којим то може постићи су друштвене науке или истраживања тог типа (Leiter, 2008, 10).¹⁰ За реалисте у основи судских одлука нису правна правила већ неправни елементи, а правна правила и правни разлози служе као „*post hoc* рационализација“ таквих одлука (Leiter 2005, 50). Поједини аутори су изразили мишљење да су емпиријски радови реалиста не само пропали већ и да је због тих неуспеха и емпиријско истраживање стекло лошу репутацију у правној науци (Posner 1995, према Leeuw, Schmeets 2016, 23).

Снажнији утицај на ширење емпиријских истраживања права извршили су програми интердисциплинарних истраживања права и друштва (*Law and Society*), као и права и економије (*Law and Economics*), институционализовани у Сједињеним Америчким Државама након Другог светског рата.¹¹

Педесетих година прошлог века Правни факултет Универзитета у Чикагу започео је емпиријску студију о поротничком систему у САД (*Chicago Jury Project*), у којој су истраживане разлике између поротничких одлука и хипотетичких судских одлука у поротничким суђењима да би се утврдило да ли постоји разлика, у којим случајевима и зашто (Zimring 2003, 7). Такав подухват је окупио интердисциплинарни истраживачки тим који је примењивао различите емпиријске методе и технике истраживања: статистику поротничких суђења, посматрање поротничких суђења, интервјуе са поротницима, експерименталне симулације поротничких суђења и испитивање судија који су председавали поротничким суђењима (Hans, Vidmar 1991). Озбиљност и трајање подухвата илуструје чињеница да је главна публикација са резултатима пројекта објављена 1966. године.¹² Осим чикашког истраживања, и друга дешавања су утицала на продор емпиријских истраживања у праву и на научно разматрање права у његовом друштвеном контексту (*Law and Society*). Тај правац интердисциплинарних истраживања полази од тога да „право није аутономно, не стоји изван друштвеног света, већ је дубоко укорено у

¹⁰ Аутор се захваљује анонимном рецензенту који је указао на истраживања Лајтера о утицају филозофског натурализма.

¹¹ И у међуратном периоду је било емпиријских истраживања у правним образовним институцијама, које нису успеле да обезбеде континуитет таквих подухвата, као што је пример Правног института Универзитета „Дон Хопкинс“ (Heise 2002, 823).

¹² У питању је дело *The American Jury* чији су аутори Harry Kalven Jr. и Hans Zeisel, објављено у Бостону 1966.

друштву“ (Mather 2011). Група научника из области социологије, политичких наука и права, али и антропологије, психологије, историје и економије, основала је 1964. године и посебно удружење (*Law and Society Association*), а убрзо потом покренула и специјализовани часопис (*Law & Society Review*), замишљен као форум за интердисциплинарни дијалог и размену идеја о праву и друштвеним наукама (Schwartz 1966). У уводнику првог броја истакнуто је да ће поље интересовања тог часописа обухватити и теме као што су: докази из друштвених наука у процесу пресуђивања, правна питања из перспективе друштвених наука, методолошки проблеми и технике, прилике за истраживање и програми друштвеноправних (*sociolegal*) обука (Schwartz 1966). Удружење и часопис су активни и данас.

Као што смо већ нагласили, значајан допринос развоју емпиријских истраживања у праву дала су и емпиријска истраживања која повезују право и економију (*Law and Economics*). И опет је Универзитет у Чикагу средиште размаха другачијег приступа истраживању права. Укључивање економских научника у наставни кадар Правног факултета које је започело у међуратном периоду наставило се након Другог светског рата (Mordfin, Nagorsky 2011). Економска анализа права омогућава да се предвиди како ће људи реаговати на право, што је „увек значајно за стварање, мењање, укидање и тумачење права“ (Cooter, Ulen 2012, 3). Снажан подстицај развоју истраживања која повезују економију и право догодио се 1958. године, покретањем часописа *Journal of Law and Economics*, који постоји и данас.

У САД су током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, осим научних удружења и часописа, установљени истраживачки институти и центри који су предузимали различита емпиријска истраживања из перспективе права и друштвених наука (Heise 2002). Научна истраживања у оквиру праваца који повезују право и друштво, односно право и економију, заживела су наредних деценија (Eisenberg 2011). Но, како напомиње Шук (Schuck 1989), упркос свим претходно поменутиим развојним моментима, емпиријски приступ проучавању права није постао редован део наставе на правним факултетима у САД.

А каква је ситуација с развојем емпиријских истраживања права изван америчког континента? На почетку овог одељка поменули смо примере раних емпиријских радова у Француској у 19. веку. Леув (Leeuw 2015, 21) указао је на емпиријске елементе у социолошким студијама права Вебера (Max Weber), Диркема (Emile Durkheim), Петражицког (Leon Petrażycki), Гурвича (Georges Gurvitch) и Ерлиха (Eugen Ehrlich) и у неким криминалистичким, правно-психолошким, и студијама права и економије. Он је навео и пример појединих холандско-немачких научника (Meijers, Hijmans, Namaker), који су у првој половини прошлог века прихватили емпиријски начин истраживања.

Тенденције емпиријског истраживања права нису биле ограничене само на западну хемисферу света. То илуструје и пример Индијског правног института (*Indian Law Institute*), који је основан 1957. године са циљем да „истражује науку права, да промовише напредне студије и истраживања права и његовог спровођења, да промовише реформу у спровођењу права и правде и да подстакне развој права које одговара економским, социјалним и другим потребама заједнице“ (*Journal of the Indian Law Institute* 1958, 5–12). У специјалном издању свог часописа из 1982. године Институт се посветио управо теми правних истраживања, објавивши и неколико прилога о емпиријском истраживању права и његовим методама.

3.2. Емпиријска правна истраживања као посебан научни правац

Емпиријски приступ истраживању права и његовог деловања у друштву постао је у другој половини 20. века предмет посебног интересовања одређеног броја правних и истраживача других научних дисциплина, али то није резултирало стабилном позицијом емпиријског истраживања у правној науци. Тек се почетком 21. века интензивира присуство емпиријских радова у праву и настаје посебан научни правац или покрет емпиријских правних истраживања или студија (*Empirical Legal Studies – ELS*).

Преглед литературе указује на то да су вишеструки фактори утицали на повећано интересовање научника за *ELS*: развој у материји научних истраживања генерално и сам развој правне науке посебно (Heise 2002); развој људских ресурса, то јест овладавање истраживача знањима и вештинама које су неопходне за емпиријски рад (Heise 2002; Gelbah, Klick 2017), институционализација емпиријске заједнице (Engel 2018) и подстицање емпиријског истраживања (Heise 2002); развој средстава истраживања, који се огледа у развоју и већој доступности потребних емпиријских података (Heise 2002; Gelbah, Klick 2017, Engel 2018) и у развоју техника и технологија које олакшавају прикупљање и анализу података (van Boom, Desmet, Mascini 2018).

Поједини аутори (van Dijck, Sverdlov, Buck, 2018, 106) сматрају да су *ELS* и истраживања права и друштва (*Law and Society*) „екстремни једног истог спектра емпиријских правних истраживања“ (*Empirical Legal Research*). Теодор Ајзенберг, кога сматрају родоначелником *ELS*, наглашава да су с појавом тог правца емпиријска правна истраживања добила одређено средиште, „додуше раштркано средиште, на правним факултетима, на конференцијама, у часописима, и у другим активностима, без жртвовања посебног доприноса сваке дисциплине која учествује у емпиријским научним истраживањима“ (Eisenberg 2011, 1719).

Елементи који се у литератури (van Dijk, Sverdlov, Buck, 2018) узимају као показатељи емпиријске револуције у истраживању права јесу: пораст броја емпиријских радова у научним часописима, појава специјализованих часописа и оснивање специјализованих удружења, организовање научних конференција, установљавање истраживачких центара и програма посебно посвећених емпиријским истраживањима права и пораст броја образовних програма и обука из емпиријских метода истраживања на правним факултетима. Тим показатељима се сада може придружити и објављивање књига о емпиријском истраживању права.

Специјализовани часопис за емпиријска правна истраживања (*Journal of Empirical Legal Studies*) установљен је 2004. године у САД, као подухват професора Правног факултета Универзитета „Корнел“ (*Cornell Law School*). Усмерен је на објављивање висококвалитетних емпиријских радова из права и повезаних области (економије, политичких наука, психологије, социологије и других) са циљем повећања знања о правном систему. Часопис настоји „да охрабри, промовише и подстакне брижљиво прикупљање емпиријских података и трезвено, ригорозно проверавање емпиријских хипотеза“ (Eisenberg *et al.* 2004). Следећи корак је представљало организовање прве конференције (*Conference on Empirical Legal Studies*) 2006. године, а пракса редовног годишњег међународног окупљања посвећеног емпиријским истраживањима права траје и данас. То окупљање истомишљеника око часописа и прве годишње конференције формализовани су и у облику посебног удружења (*Society for Empirical Legal Studies*). Те иницијативе су посебно значајне због тога што су успеле да формално укључе актере са различитих правних факултета у САД, што је резултирало институционализацијом емпиријских истраживања, не само путем истраживачког рада већ и увођењем курсева или семинара о емпиријским методама истраживања у образовни програм правних факултета.

Амерички научници су спровели и емпиријске анализе објављених чланака у научним часописима. Резултати истраживања из 2011. године показали су да је број емпиријских радова у порасту (Heise 2011). Упитно је, међутим, колики је њихов удео у укупној продукцији објављених радова у научним часописима. Такође, упитна је и методологија појединих истраживања, односно начин идентификације емпиријских радова. Једно истраживање из 2010. године показало је да у неким претходним истраживањима није прављена разлика између оригиналних емпиријских радова и радова који користе емпиријске резултате других истраживања (Diamond, Mueller 2010, 585). Емпиријско истраживање чланака објављених у 60 научних часописа у периоду 1998–2008. показало је да је у узорку (1641 чланак) само мали проценат оригиналних емпиријских радова (5,7%),

али да је скоро половина укупно анализираних радова (45,8%) имала одређени емпиријски садржај (Diamond, Mueller 2010, 587).¹³

Шта се, у међувремену, дешавало у Европи? Како је стање са емпиријским радовима у европским научним часописима? Једно емпиријско истраживање (van Dijck, Sverdlov, Buck 2018) обухватило је радове објављене у 78 научних часописа. Резултати су показали да у периоду 2008–2017. није порастао удео емпиријских радова, да је већи проценат емпиријских радова објављен у неправним (18,9%) него у правним часописима (4,6%) и да су часописи из одређених области (кривичноправна, заштита животне средине, економија) и они са вишим рангом или старији часописи склонији да објаве емпиријске радове (van Dijck, Sverdlov, Buck 2018, 116). Исто истраживање је показало, међутим, да поменута обележја часописа (правни/неправни, област, ранг, старост) немају утицаја на повећање или смањење стопе објављених емпиријских радова.

Иако можда емпиријски подаци то јасно не показују, емпиријско истраживање је нашло своје присталице у Белгији, Данској, Холандији, Немачкој, Шпанији и Шведској (Eisenberg 2011; Towfigh 2014; van Dijck, Sverdlov, Buck 2018; van Gestel, Lienhard 2019). До сада су одржане две конференције о емпиријским правним истраживањима у Европи (*Conference on Empirical Legal Studies in Europe* или *CELSE*), 2016. у Амстердаму и 2018. године у Лувену. Већ смо поменули и да је формирана и мрежа емпиријских истраживача права (*Network of Legal Empirical Scholars* или *NoLesLaw*). И академске институције су почеле да укључују емпиријска истраживања права у свој наставни програм. У оквиру европског мастер програма из права и економије (*European Master in Law and Economics*) организује се и настава из емпиријских правних истраживања. Универзитет у Лајдену (Холандија) докторантима правних студија (*Graduate School of Legal Studies*) пружа могућност да похађају курс из квантитативних емпиријских метода у праву. Универзитет у Стокхолму (Шведска) студентима докторских студија такође нуди различите курсеве у области правне теорије и методологије, укључујући и курс о социолошким и емпиријским методама у правној науци (van Gestel, Lienhard 2019, 197). Ради стицања и унапређења методолошких знања и вештина својих доктораната од 2015. године, Универзитет у Копенхагену (Данска) организује радионице које укључују и емпиријске методе истраживања у праву (iCourts 2019). Европски универзитетски институт са седиштем у Фиренци (Италија) у оквиру правних студија организује семинар „Право у контексту“ и семинаре о квалитативним методама и о практичним вештинама у теренском раду (European University Institute 2019).

¹³ Ти аутори су за избор часописа користили *Westlaw database Journals & Law Reviews*.

У Великој Британији емпиријска истраживања права су интегрисана у истраживачки корпус правних и других наука. То показују и универзитетски истраживачки центри и пројекти установљени на Универзитетском колеџу у Лондону (*Centre for Empirical Legal Studies*) и Универзитету Вестминстер (пројекат *Empirical Legal Research and the Profession*). Такође се формирају мреже (*Empirical Legal Research Network*, установљена 2009. године на Универзитету у Единбургу) и групе истраживача (Правни факултет Универзитета у Оксфорду) заинтересованих за емпиријска правна истраживања. Значај те врсте правних истраживања потврдила је и Фондација „Нуфилд“ (*Nuffield Foundation*), која је, након што је пружила финансијску подршку бројним емпиријским пројектима, 2004. године финансирала емпиријску евалуацију емпиријског правног истраживања и капацитета за његово будуће спровођење у Великој Британији. Извештај је користан јер, осим евалуације и препорука, садржи и приказ историјског и институционалног развоја емпиријског истраживања права у Великој Британији (Genn, Partington, Wheeler 2006).

Европа, као што се из поменутих примера види, није пропустила емпиријски талас у правним истраживањима. Није то пропустио ни остатак света: емпиријска истраживања се спроводе и проучавају у Аустралији (Hutchinson, Burns 2009; Bell 2016), Бразилу,¹⁴ Израелу,¹⁵ Јапану (Vanoverbeke *et al.* 2014), Кини (Chen 2017) и Тајвану (Eisenberg 2011).

3.3. Емпиријска истраживања права у Србији

А шта је са емпиријским истраживањима права у Србији? Да ли се у овом случају потврђује предрасуда да уобичајено каскамо за светом? Дајовић (2017, 225) сматра да су начини проучавања права релативно запостављена тема у домаћој правној теорији и настави на постдипломским студијама правних факултета. Можемо ли у так-

---

¹⁴ Бразилска мрежа за емпиријска правна истраживања (2011) покренула је 2014. године специјализовани часопис за емпиријска правна истраживања (*Revista de Estudos Empiricos em Direito – Brazilian Journal of Empirical Legal Studies*) с циљем да промовише културу емпиријских истраживања у правној науци (Xavier, Silva 2014).

¹⁵ На Правном факултету Хебрејског универзитета у Јерусалиму (*The Faculty of Law, The Hebrew University of Jerusalem*) академске 2018/19. године организован је програм радионица о праву, економији и емпиријским правним истраживањима (*Law, Economic and Empirical Studies Workshop*). У оквиру тог универзитета функционишу центри који се баве и емпиријским методама истраживања права: *Harry and Michael Sacher Institute for Legislative Research and Comparative Law* и *The Aharon Barak Center for Interdisciplinary Legal Research*. Такође у оквиру Центара изврности у истраживању (*Israeli Centers of Research Excellence, I-CORE*) функционише и Центар за емпиријско истраживање и одлучивање и право (*The Center for Empirical Studies and Decision Making and the Law*).

вим околностима правне теорије, а посебно методологије правних истраживања, уопште очекивати позитивне моменте у проучавању и спровођењу емпиријских истраживања права у Србији? Одговор ће нам открити наставни планови и програми докторских студија појединих државних правних факултета.¹⁶ Према плану докторских академских студија права у Београду (Универзитет у Београду, Правни факултет 2014), за студенте је обавезан предмет о методама и вештинама научноистраживачког рада.¹⁷ Студијски програм докторских академских студија у Нишу (Универзитет у Нишу, Правни факултет 2013) укључује и обавезну наставу из методологије правних наука. План докторских студија на програму „Јавно право“ на Правном факултету Универзитета у Новом Саду (2016) садржи и обавезе студената које се односе на припрему докторске дисертације (приступни научни рад, пројекат докторске дисертације, израда два научна чланка и излагања на научним скуповима). Недостатак посебног методолошког предмета на том нивоу објашњава чињеница да је програмом мастер студија већ предвиђено изучавање методологије права и методологије друштвених наука (Универзитет у Новом Саду, Правни факултет 2013).

Спецификације методолошких предмета не дају потпуну слику о стању ствари, али указују на одређене тенденције. Планови наставе сведоче да су методолошки предмети организовани око два циља: да студенте подуче методама правних истраживања и методици израде научног рада. У Београду део о методама правног истраживања садржи и емпиријски метод. У Нишу је планом предвиђена и материја емпиријских истраживања и метода, укључујући теренски рад, практичне вежбе ради постављања хипотеза и индикатора, одређивања узорка и израде интервјуа и анкета. У Новом Саду, у настави методологије права, осим догматског метода, изучавају се и социолошки методи ради разумевања друштвених интереса у основи права, а тиме и самог правног система. Иако се емпиријски методи конкретно не прецизирају у спецификацији наставе из методологије друштвених наука, планом су предвиђени изучавање начина коришћења и приказивања статистичких података, социолошка ана-

¹⁶ Одлука да се преглед ограничи само на те три образовне установе мотивисана је чињеницом да је у овом раду нагласак на емпиријском истраживању у правној науци и стога је оправдано посматрати да ли се будућим правницима преносе знања о томе шта су емпиријска истраживања и како се изводе. Три представљене установе су уједно и три велика универзитетска центра у којима се образују правници. Одлука не имплицира изолованост правних научника и правних истраживања већ неопходност стицања знања и вештина који правним научницима олакшавају да спознају емпиријска истраживања и увиде простор за њихово коришћење, могућности интердисциплинарне сарадње и њену комплементарну предност.

¹⁷ У оквиру Института за правне и друштвене науке основан је и Центар за социолошкоправна истраживања.

лиза судске праксе и изучавање нових тенденција у методологији. Ти примери показују да у Србији постоје основе за предузимање систематичних специјализованих напора за изградњу капацитета за проучавање и спровођење емпиријских истраживања права. Не би требало сумњати да и истраживачке институције могу да предузму такве подухвате или да својим знањима могу значајно да их подрже.

А каква је ситуација са објављивањем емпиријских истраживања права? Илустративни преглед радова објављених након 2010. године у одређеним научним часописима у Србији показује да научна продукција у области права обухвата и емпиријске радове.¹⁸ Анализа њихових обележја показала је да се већина њих бави темама из области кривичног права и криминологије (Dimovski 2013; Лукић 2015; Soković, Čvorović, Turanjanin 2016, 2017; Стајић *et al.* 2018; Бугарски 2018; Мојашевић, Arsenijević 2018) и социологије права (Бован 2011, Vuković, Свејић 2014; Bado 2016; Kostić, Vuković 2019), уз поједина истраживања у области економске анализе права (Мојашевић 2019). Примена категоризације емпиријских радова која је коришћена у појединим страним емпиријским истраживањима (Diamond, Mueller 2010) показује да се већина од укупног броја посматраних радова (9 од 12) може сврстати у категорију оригиналних емпиријских истраживања, а остатак у категорију радова у којима се анализирају цитирана емпиријска истраживања и категорију минималног коришћења емпиријског садржаја (када чланак само цитира постојеће статистичке податке као доказ тврдњи). Карактеристично је да су у већини случајева аутори истраживања правници.¹⁹ За прикупљање података коришћена је углавном метода испитивања, а за анализу података статистичка метода, превасходно дескриптивна. Ипак, одређени аутори су отишли корак даље и приступили тестирању хипотеза употребом различитих тестова статистичке значајности, метода корелације и регресионе анализе. Ти примери можда нису бројни, али показују да емпиријско истраживање права постоји у Србији. Неко може приговорити да доминирају квантитативне методе емпиријског истраживања и може се отворити дискусија о домету емпиријских истраживања, али то су све питања која нису ограничена само на простор Србије већ су универзална и одраз су садашњег ступња развоја емпиријског истраживања права. Зато ће у следећем делу рада уследити приказ врста емпиријских истраживања.

¹⁸ Напомињемо да је преглед урађен само ради илустрације стања, никако као научна емпиријска анализа чији би циљ било рангирање квалитета рада аутора и часописа.

¹⁹ Осим правника, аутори појединих радова су социолози (Бован, Свејић, Вуковић), који су радили емпиријска истраживања у домену социологије права.

4. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ ПРАВА: КВАНТИТАТИВНИ ИЛИ КВАЛИТАТИВНИ ПРИСТУП?

Емпиријско истраживање је одговор на потребу да се право као инструмент друштвене контроле (Pound 1942, према Saraf 1982, 613 фн. 12) и друштвене промене (Gangrade 1982, 635) не истражује изоловано од друштвене стварности коју настоји да уреди. Стога је стигло и упозорење да ће правни научници постати сувишни ако, с једне стране, право истражују изоловано од праксе, и ако, с друге стране, „не могу да објасне другим дисциплинама шта је академско у њиховом истраживању, које су типичне методологије и шта раздваја добро истраживање од осредњег или лошег истраживања“ (van Gestel, Micklitz, Rubin 2017).

Чињеница је да се емпиријска истраживања, нажалост, превасходно посматрају као истраживања која користе квантитативне методе, тачније једну њихову врсту: статистичке методе (Schuck 1989; Engel 2017; van Dijck, Sverdlov, Buck 2018). Кејн и Крицер напомињу да су „најснажнији заговорници“ тог изједначавања правници који немају напредна знања из методологије друштвених наука, док за оне који таква знања имају (са правних или других друштвених факултета) „емпиријско“ подразумева и квантитативни и квалитативни приступ (Cane, Kritzer 2010, 4). У чему је разлика између та два приступа у емпиријском истраживању? У тражењу одговора на то питање прегледали смо и литературу из области методологије друштвених наука.

Анализирајући објашњење које даје Алан Брајман уочавамо да су кључни елементи на основу којих он разликује квантитативни и квалитативни приступ: врста података, однос теорије и истраживања, епистемолошки и онтолошки оквир истраживања (Vrugman 2012, 36). У квантитативном приступу прикупљају се и анализирају нумерички (бројчани) подаци, настоји се да се тестирају теорије (дедуктиван приступ), да се следе стандарди природних наука и да се друштвена стварност посматра као објективна. У квалитативном приступу прикупљају се подаци који нису нумерички, настоји се да се на основу тих података генеришу теорије (индуктиван приступ), са циљем да се друштвена стварност разуме онако како је стварају појединци. У квантитативном приступу предмет истраживања спознаје се мерењем и стога је добар да би се „проценили обим и распрострањеност неке појаве“, док се у квалитативном приступу предмет истраживања спознаје тумачењем значења и добар је за утврђивање постојања одређене друштвене појаве (Webley 2010, 18). Битно је напоменути да се у оба приступа користе подаци исте, емпиријске, природе, али различите врсте, и да то што се у квантитативном приступу

користе нумерички подаци не значи да се ти нумерички подаци не могу добити и из ненумеричких информација. Наиме, и тада постоји могућност квантитативне анализе која представља поступак „превођења квалитативних својстава и односа, према одређеним правилима, током кога друштвени садржај добија нумерички облик, а анализа се даље изводи статистичким и математичким поступцима“ (Bogdanović 1981, 8).

Према Брајмановом мишљењу (Bryman 2012, 175), *квантитативни приступ* одликују мерење, каузалност, генерализација и репликација. Он настоји да тестира теорије мерењем, претварајући теоретске концепте о предмету истраживања у мерљиве варијабле. Џон Кресвел прецизира да се квантитативним истраживањем настоје „извести закључци о томе шта везе између варијабли значе“ (Creswell 2014, према Spencer 2015, 143 фн. 7). Брајман говори о каузалности (*causal inference*) као обележју квантитативног приступа јер се њиме тежи да се објасни узрок неке појаве, али чини нам се да Кресвел оправдано није употребио термин каузалност јер не треба заборавити да истраживање може показати да постоји повезаност између варијабли (корелација), али не и узрочно-последична веза (каузалност). Генерализација као одлика квантитативног истраживања, сматра Брајман, подразумева да се „налази истраживања могу генерализовати изван оквира одређеног контекста у којем је спроведено истраживање“ (Bryman 2012, 176). Истраживање се спроводи на узорку, односно делу популације, а закључци до којих се стигне истраживањем односе се на целокупну популацију. То се постиже праћењем правила о избору узорка. Како је епистемолошки оквир квантитативних истраживања позитивизам, она теже да дођу до објективног сазнања о појави каква она јесте пратећи научне процедуре и правила. Такође, тај утицај се види у настојању да квантитативна истраживања буду репликативна, да се могу поновити како би други могли проверити резултате истраживања и начин на који се до њих дошло. Репликативност је значајна за истраживања у друштвеним наукама јер када „истражујете друштвени свет, већа је могућност за мањак објективности и уплив вредности“ (Bryman 2012, 177). Стога она представља један вид контроле истраживача и потврде валидности истраживања.

Преглед литературе (Webley 2010; Bryman 2012; Simić, Zlatanović 2012; Spencer 2015; Пић 2015) показује да *квалитативни приступ* предмет истражује из перспективе субјекта истраживања, уз настојање да детаљно опише и разуме контекст у којем субјект придаје значење некој друштвеној појави. Стога се често разлика између два приступа истраживању представља као разлика објективно – субјективно, где се квалитативно истраживање везује за

субјективно јер истражује „друштвено конструисане чињенице које не постоје независно од значења које им људи приписују“ (Webley 2010, 930). Такође се истиче да се налази квалитативних истраживања не могу генерализовати. Поједини домаћи аутори наводе да је Марија Богдановић показала супротно, да се и квалитативним методама „може постићи не само објективност, него, бар под одређеним условима, и општост знања“ (Пић 2015, 137). Независно од спорења аутора, квалитативна истраживања су корисна јер „могу да створе дубок, детаљан и целовит увид у појединачну појаву“ (Fajgelj према Пић 2015, 137) и на основу њих можемо утврдити постојање или непостојање одређене појаве (Webley 2010). Још једна битна одлика тог приступа истраживању јесте то што он „посматра друштвени живот као процес“ и настоји да опише и разуме како се „догађаји и обрасци одвијају током неког времена“ (Bryman 2012, 402). Оријентисаност на процес, једнако као и настојање да појаву истражи у њеном „природном“ окружењу, резултирају следећим обележјем квалитативног приступа: флексибилношћу нацрта истраживања. За разлику од квантитативног, квалитативни нацрт истраживања није строго унапред дефинисан јер се, како се само истраживање одвија, може јавити потреба да се он прилагоди или у неком делу измени. Коначно, квалитативно истраживање карактерише и настојање да се пружи целовита слика о истраживаној појави: да се укаже на више перспектива и идентификује више различитих фактора (Creswell 2009, 176).

Који је одговор на питање које смо поставили на почетку овог дела рада? Који приступ је карактеристичан за емпиријска истраживања права? Одређени аутори су указали на то да је квалитативни приступ близак доктринарном истраживању права (Wulf 2016). Како изабрати одговарајући приступ емпиријском истраживању? Полазне тачке којима би се требали руководити у избору јесу сврха и природа истраживања (Webley 2010). Аутори су још 1982. године указивали на то да квантитативно и квалитативно „нису одвојени“ (Dabbs 1982, према Berg 2001, 2). Наиме, та два приступа „не треба посматрати као строге, различите категорије, поларне супротности, или дихотомије“ (Newman, Benz 1998, према Creswell, Creswell 2017, 3). Одговор на питање може бити и приступ мешовитих метода (*mixed methods*), који комбинацијом квантитативног и квалитативног приступа „пружа потпуније разумевање предмета истраживања него сваки од приступа посебно“ (Creswell, Creswell 2017, 4). Ниједан од тих приступа није избегао критике, а њих ће вероватно бити и даље јер, како је један аутор још пре више од три деценије искрено закључио, „налази било којег научног истраживања никад нису савршени и увек има простора за напредак“ (D’Souza 1982, 677).

5. ИЗАЗОВИ У ПРИМЕНИ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ПРАВА

У литератури је емпиријско истраживање права почетком овог века окарактерисано као револуција у правној науци (Ho, Kramer 2013; Klick 2011). Више од деценије касније појавила су се одређена питања која тестирају да ли је та процена била претерана. Аутори се питају: Какви су домети досадашњих емпиријских истраживања у праву? Које су мањкавости тих истраживања, а које су њихове предности? Са којим изазовима се суочавају истраживачи приликом спровођења емпиријских истраживања права?

Преглед литературе је показао да се аутори слажу у ставу да се емпиријско истраживање не може заменити већ само допунити доктринарно истраживање права (Saraf 1982; Heise 2002; Wulf 2016). Опасно је, међутим, тај став тумачити тако да он подразумева мању научну вредност емпиријског истраживања права. Аутори који посматрају емпиријска истраживања права уже, као емпиријска правна истраживања, истичу да она имају научни и друштвени значај, јер помажу у изградњи теоретског разумевања права као друштвене појаве и помажу не само да боље разумемо право већ и да, разумевајући како оно делује у пракси, боље разумемо друштво (Genn, Partington, Wheeler 2006,1). Прецизније речено „ако хоћемо да знамо како се свет мења и како наша правна правила обликују и како би требало да одговоре на ту промену, емпиријска истраживања су једноставно неизбежна“ (Simmons, Breidenbach 2011, 198). За разлику од доктринарног приступа, који право посматра изнутра, емпиријски приступ омогућава да се право спозна и споља, у средици у којој делује (Hutchinson, Burns 2009, Dajović 2017), што пружа сазнања која ће омогућити реалистично тумачење правних правила (Saraf 1982).

Који су недостаци, односно ограничења емпиријског истраживања права? Главно ограничење је природа права као предмета истраживања. Аутори упозоравају да се стандарди истраживања у природним наукама (достизање објективних и вредносно неутралних резултата) тешко могу применити на право. Ограничене су могућности емпиријског истраживања „у проналажењу решења нормативних проблема, које захтева одмеравање филозофских и етичких аргумената“ (Wulf 2016, 41). Кристофер Енгел је напоменуо да ће избор емпиријског приступа зависити од правног питања које је предмет истраживања (Engel 2017, 2) јер постоје нека питања која по себи нису погодна да се емпиријски истражују. Вулф (Wulf 2016, 44) истакао је да је начин спровођења емпиријских истраживања такав да редукује сложеност правних проблема, и то је често не-

избежно да би се према методолошким захтевима²⁰ истражило понашање које је правно релевантно, но „ако се правне чињенице²¹ превише поједноставе ради методолошке строгости, резултати таквог истраживања могу бити мање релевантни за правну науку. Како би се то избегло, потребно је прво представити правно питање у његовој потпуној сложености. Тек се потом његова сложеност може редуковати како се (методолошки, прим. аут.) захтева“.

Недостатке или ограничења разликујемо од изазова у примени емпиријских истраживања. Већина изазова се односи на обезбеђење квалитета истраживања и на питања која Епштајн и Кинг означавају као изградњу инфраструктуре емпиријских истраживања у праву (Epstein, King 2003), односно изградњу капацитета за подучавање и спровођење емпиријских истраживања. Осим тога, изазови постоје и у домену публиковања и представљања резултата емпиријских истраживања, као и практичног извођења истраживања.

Литература (Epstein, King 2002; Wulf 2016; Zeiler 2016) показује да су главни методолошки изазови у примени емпиријских истраживања права: квалитет нацрта истраживања (*research design*), одабир адекватних емпиријских метода истраживања и њихова доследна примена током процеса истраживања.

Кључни изазов у обезбеђивању квалитета истраживања је-сте развој људских ресурса који ће изводити методолошку наставу и подучавати будуће генерације за спровођење емпиријских истраживања права (Jones 1982; Schuck 1989; Epstein, King 2003; Genn, Partington, Wheeler 2006). То је могуће постићи укључивањем у наставни кадар професора из методологије емпиријских истраживања и/или развојем или унапређивањем методолошких знања и вештина професора права. Универзитети могу подстицати међуфакултетску сарадњу ради размене и унапређења знања и вештина. Професори права се могу додатно образовати похађањем методолошких предмета и семинара на универзитетима, на специјализованим обукама или у ходу, односно у раду на емпиријским истраживањима (Epstein, King 2003). Изградња наставног кадра је кључни изазов јер њена успешна реализација доноси вишеструке користи. Прво, отвара могућности за измену или допуну постојећих образовних програма и развој специјализованих програма и наставног материјала у области методологије емпиријских истраживања права. Друго, подиже ниво истраживачких способности самих професора за предузимање квали-

²⁰ Да би се правна питања емпиријски истражила, концепти на којима су засноване хипотезе морају се операционализовати посредством индикатора и варијабли.

²¹ Може се закључити да овде Вулф мисли на правне чињенице, то јест оне за које правне норме везују одређену правну последицу.

тетних емпиријских научних пројеката. Коначно, увећава и оснажује капацитете за евалуацију квалитета емпиријских истраживања права.

Њуфилд фондација је у свом истраживању (Genn, Partington, Wheeler 2006) препоручила да се развој истраживачких потенцијала подстакне различитим облицима стипендија: за студенте основних студија за похађање семинара или летњих школа, за докторске или постдокторске програме, за специјализације, за правнике који након искуства у пракси желе да се окрену истраживачкој каријери, али и менторске стипендије које би признатим ауторитетима из емпиријских правних истраживања омогућиле да менторишу студенте у развоју вештина емпиријског истраживања. Развој наставних и истраживачких капацитета претпоставља институционалну подршку у финансирању (Epstein, King 2003; Bell 2016) јер емпиријско истраживање може да обухвата теренски рад који захтева ангажовање испитивача и асистената на истраживањима или може да обухвата рад са базама података које су комерцијалне и захтевају плаћање коришћења. У оба случаја истраживачима су потребна техничка средства за прикупљање и чување података и програмски пакети за компјутерски асистирану обраду података. Институције могу имати важну улогу у прибављању сагласности за спровођење истраживања (као, на пример, када је неопходан пристанак одређених институција да се њихови подаци користе у истраживању или да њихови запослени буду испитаници). Институционална подршка се манифестује и на други начин, као спремност да се прихвати нови поглед на право и да се прилагоди начин рада. Уместо индивидуалног истраживачког рада на анализи правних докумената и текстова, емпиријско истраживање углавном подразумева тимски и интердисциплинарни рад и сарадњу са истраживачима из других наука и других институција (Bell 2016). Прагматичну страну интердисциплинарности поједини аутори су видели као универзитетску компаративну предност јер за правилно спровођење емпиријског истраживања није потребно да правник има докторат из друштвених наука већ је довољно „само да има пријатеља или колегу“ који поседује знања из методологије емпиријских истраживања (Simmons, Breidenbach 2011, 220)

Емпиријско и свако друго научно истраживање материјализују се преваходно у научним публикацијама. Представљање резултата емпиријских истраживања захтева нешто другачији стил писања радова од оног који је карактеристичан за доктринарна истраживања права. Такође, интердисциплинарни карактер истраживања и истраживачких тимова захтева прихватање и правилно вредновање коауторства публикација (Epstein, King 2003). Важан изазов се односи на обезбеђење квалитета публикација, што је замерка која се посебно упућује часописима које уређују студенти. Нека од могућих

решења (Zeiler 2016) јесу установљивање каталога најчешћих грешака и неког система последица због прихватања емпиријских радова ниског квалитета (на пример, пад на ранг листи часописа). Осим квалитета, публикације морају да задовоље и захтев релевантности и разумљивости, односно правна заједница их мора препознати као релевантна и морају бити разумљива „и научницима и практичарима, укључујући и оне који имају ограничена знања у тој области“ (van Dijk, Sverdlov, Buck 2018, 116). Посебно је важно пренети стечено знање о томе како право делује у пракси онима који са њим могу нешто учинити (Schuck 1989, 336).²² Један од начина да се одговори на поменуте изазове јесте коришћење програма и технологија које омогућавају сумирање и визуелно представљање резултата емпиријских истраживања.

Практични изазови повезани са емпиријским истраживањима права односе се на финансијске трошкове јер су та истраживања углавном скупља, а знају да буду и фрустрирајућа и да одузимају доста времена (Schuck 1989; Bell 2016). Најзначајнији практични изазов је како спречити погрешно тумачење и злоупотребу резултата истраживања (Bell 2016).

6. ЗАКЉУЧАК

Емпиријско истраживање права скренуло је пажњу на питања која су значајна за развој правне науке: Како успешно премостити празнину између права и друштвене стварности коју право настоји да регулише? Како изградити методологију правних истраживања која би обухватила и доктринарна и емпиријска правна истраживања, одредила јасне координате њиховог међусобног односа, утврдила које методе истраживања одговарају за истраживање различитих аспеката правних питања и одредила осе односа између методологије правне науке и емпиријских истраживања у вези с правом?

Наслов овог рада је садржао питање да ли је емпиријско истраживање права револуција или немогућа мисија у спознаји права. Када смо стекли увид у његов развој, предности, ограничења и изазове, можемо закључити: нити је револуција нити је немогућа мисија. Револуција подразумева „коренит преображај, преокрет у

²² Овде напомињемо да су, на пример, у области социологије права поједини аутори упозорили да би истраживања требало да отклоне научну изолованост, али и да направе дистанцу од публике (*policy audience*) из области (анализе) јавних политика, како би имала критичку димензију, ону која не искључује политичке вредности, али која не подразумева усвајање политичке агенде оних који тренутно усвајају политике или их спроводе (Sarat, Silbey, 1988). Аутор се захваљује анонимном рецензенту који је скренуо пажњу на тај научни рад.

некој области живота и рада“ (Вујанић *et al.* 2011, 1125). Емпиријско истраживање права, колико год представљало новину, не заговара напуштање доктринарног приступа већ наглашава занемарене аспекте истраживања права. Потпуна спознаја права није могућа уколико нема синтезе резултата доктринарног и емпиријског истраживања и зато су и једно и друго значајни за правну науку. Иако постоје одређена ограничења и изазови у примени емпиријских истраживања права, не може се рећи ни да је њихова примена немогућа мисија. Успех у примени емпиријског приступа зависиће од степена развијености способности истраживача да препознају ограничења и да, сходно њима, изаберу који аспекти права су погодни да буду предмет емпиријских истраживања и који су адекватни методи за њихово истраживање.

Емпиријско истраживање права је тема која нуди мноштво прилика за даља разматрања. Овај рад и није настао с циљем да понуди свеобухватну анализу те врсте истраживања јер то није могуће постићи у једном раду. Настао је из разлога што се аутор, радећи на сопственом емпиријском пројекту, суочио са недостатком домаћих теоријских разматрања тог начина проучавања права, па је такав подухват (вољно или невољно) било нужно предузети. Рад тежи да скрене пажњу на материју која је актуелна у светским оквирима и која захтева преиспитивање одређених научних премиса у проучавању права. Ако се након читања неко од читалаца одлучи да предузме интелектуални напор даљег разматрања дефинисања и обележја емпиријског истраживања права, изазова у његовој примени и његовог односа са доктринарним истраживањем, овај рад је остварио своју сврху.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Bado, Attila. 4/2016. Hungarian Mixed Court Without Representativity. An Empirical Research, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 50: 1415–1436.
- Bell, Felicity. 2016. Empirical research in law. *Griffith Law Review* 25: 262–282.
- Berg, Bruce L. 2001. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 4. ed. Boston: Allin and Bacon.
- Bhattacharya, Himika. 2008. Empirical Research. 253–255 u *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, ed. Lisa M. Given. Los Angeles: SAGE.
- Bogdanović, Marija. 1981. *Kvantitativni pristup u sociologiji*. Beograd: Službeni list SFRJ.

- Бован, Саша Б. 1/2011. Истраживање перцепције корупције на Правном факултету Универзитета у Београду. *Анали Правног факултета у Београду* 59: 80–103. (Bovan, Saša B. 1/2011. Istraživanje perseprije korupcije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 59: 80–103)
- Bryman, Alan. 2012. *Social Research Methods*. 4. ed. New York: Oxford University Press.
- Бугарски, Татјана Д. 1/2018. Борба против насиља у породици у пракси надлежних органа у Новом Саду. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 52: 95–121. (Bugarski, Tatjana D. 1/2018. Borba protiv nasilja u porodici u praksi nadležnih organa u Novom Sadu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 52: 95–121)
- Cane, Peter, Herbert M. Kritzer. 2010. Introduction. 1–7 u *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, eds. Peter Cane, Herbert M. Kritzer. New York: Oxford University Press.
- Chen, Ruoying. 2017. Empirical Law and Economics Scholarship in China: Methodologies and Challenges. *Asian Journal of Law and Society* 4: 329–348.
- Cooter, Robert, Thomas Ulen. 2012. *Law and Economics*. 6. ed. Boston: Addison-Wesley.
- Creswell, John W. 2009. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 3. ed. Los Angeles: SAGE.
- Creswell, John W., J. David Creswell. 2017. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5. ed. Los Angeles: SAGE.
- Dajović, Goran. 2017. Proučavanje prava – pravna nauka, teorija i filozofija. *Pravni zapisi* 2: 222–248.
- Diamond, Shari Seidman, Pam Mueller. 2010. Empirical Legal Scholarship in Law Reviews. *Annual Review of Law and Social Sciences* 6: 581–599.
- Dimovski, Darko. 2013. Fundamental and Applied Research: Murderers in the Territory of Southeastern Serbia. *Facta Universitatis: Law and Politics* 11: 11–21.
- D’Souza, Victor S. 1982. Designs of Study in Empirical Research. *Journal of the Indian Law Institute* 24: 669–677.
- Eisenberg, Theodore, Jeffrey J. Rachlinski, Stewart J. Schwab, Martin T. Wells. 2004. Editors’ Introduction. *Journal of Empirical Legal Studies* 1: v–vi.

- Eisenberg, Theodore. 2011. The Origins, Nature, and Promise of Empirical Legal Studies and a Response to Concerns. *University of Illinois Law Review* 5: 1713–1738.
- Engel, Christoph. 2017. Empirical Methods for the Law. Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods. Bonn.
- Engel, Christoph. 2018. Empirical Legal Studies: CELS and CELSE. *Review of Law and Economics* 14: 1.
- Epstein, Lee, Gary King. 2002. The Rules of Inference. *The University of Chicago Law Review* 69: 1–133.
- Epstein, Lee, Gary King. 2003. Building an Infrastructure for Empirical Research in the Law. *Journal of Legal Education* 53: 311–320.
- European Master in Law and Economics. 2019. Programme Structure. <https://emle.org/applicants-3/>, последњи приступ 10. јуна 2019.
- European University Institute. 2019. Law Courses: academic year 2018–2019. <https://www.eui.eu/DepartmentsAndCentres/academic-catalogue/Law-courses>, последњи приступ 10. јуна 2019.
- Gangrade, K.D. 1982. Empirical Methods as Tools of Research. *Journal of the Indian Law Institute* 24: 635–652.
- Gelbah, Jonah B., Jonathan Klick. 2017. Empirical Law and Economics. 29–59 u *The Oxford Handbook of Law and Economics*, Vol. I, ed. Francesco Parisi. Oxford: Oxford University Press.
- Genn, Hazel, Martin Partington, Sally Wheeler. 2006. *Law in the Real World: Improving Our Understanding of How Law Works*. London: Nuffield Foundation.
- Hans, P. Valerie, Neil Vidmar. 1991. The American Jury at Twenty-Five Years. *Law and Social Inquiry* 16: 323–351.
- Heise, Michael. 2002. The Past, Present, and Future of Empirical Legal Scholarship: Judicial Decision Making and the New Empiricism. *University of Illinois Law Review* 4: 819–850.
- Heise, Michael. 2011. An Empirical Analysis of Empirical Legal Scholarship Production, 1990–2009. *University of Illinois Law Review* 5: 1739–1752.
- Ho, Daniel E., Larry Kramer. 2013. Introduction: The Empirical Revolution in Law. *Stanford Law Review* 65: 1195–1202.
- Holtermann, Jakob v. H., Mikael Madsen. 2016. What is Empirical in Empirical Studies of Law? A European New Legal Realist Conception. iCourts Working Paper Series 77. University of Copenhagen Faculty of Law. Copenhagen.
- Hutchinson, Terry C., Kylie Burns. 2009. The impact of „empirical facts“ on legal scholarship and legal research training. *The Law Teacher* 43: 153–178.

- iCourts. 2019. Methodological Training. <https://jura.ku.dk/icourts/education/methodology-workshops/>, последњи приступ 10. јуна 2019.
- Ilić, Vladimir, Marta Veljković. 2016. Neki problemi metodologije socioloških istraživanja: Hommage Vojinu Miliću. *Sociologija* 58: 5–31.
- Ilić, Vladimir. 2015. Posmatranje kao metod u kontekstu rasprava oko kvantitativnog i kvalitativnog pristupa. *Sociologija* 57: 133–151.
- Jones, Ernest M. 1982. Some Current Trends in Legal Research. *Journal of the Indian Law Institute* 24: 196–212.
- Journal of the Indian Law Institute*. 1958. *The Inaugural Function of the Indian Law Institute*, special edition 1: 5–12.
- Klick, Jonathan. 2011. The Empirical Revolution in Law and Economics. Erasmus Law Lectures 25. The Hague: Eleven International Publishing.
- Kostić, Svetislav V., Danilo Vuković. 1/2019. The Perfect Silence: An Empirical Study on How Ignorance and Lack of Critical Debate Effect the Process of Enacting Tax Legislation in Serbia. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 67: 69–94.
- Kritzer, Herbert M. 2010. The (Nearly) Forgotten Early Empirical Legal Research. 875–900 u *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, eds. Peter Cane, Herbert M. Kritzer. New York: Oxford University Press.
- Landry, Robert J. III. 2016. Empirical Scientific Research and Legal Studies Research – A Missing Link. *Journal of Legal Studies Education* 33: 165–170.
- Leeuw, Frans L. 2015. Empirical Legal Research: The Gap between Facts and Values and Legal Academic Training. *Utrecht Law Review* 11: 19–33.
- Leeuw, Frans L., Hans Schmeets, 2016. *Empirical Legal Research: A Guidance Book for Lawyers, Legislators and Regulators*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Leiter, Brian. 2005. American Legal Realism. 50–66 u *The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory*, eds. Martin P. Goldin i William A. Edmundson. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Leiter, Brian. 2008. Naturalizing Jurisprudence: Three Approaches. University of Chicago Public Law and Theory Working Paper No. 246.
- Лукић, Наталија. 2/2015. Емпиријска анализа рецидивизма сексуалних преступника, *Анали Правног факултета у Београду* 63: 174–193. (Lukić, Natalija. 2/2015. Empirijska analiza recidivizma

- seksualnih prestupnika. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 63: 174–193)
- Mascini, Peter, Wibo van Rossum. 2018. Empirical Legal Research: Fad, Feud or Fellowship? *Erasmus Law Review* 2: 89–92.
- Mather, Lynn. 2011. Law and Society. *The Oxford Handbook of Political Science*, ed. Robert E. Godin. Oxford: Oxford University Press.
- May, Tim. 2011. *Social Research: Issues, Methods and Process*. 4. ed. Berkshire: Mc Graw Hill, Open University Press.
- Мојашевић, Александар С. 2/2019. Емпиријско истраживање ефекта уоквиравања као вида когнитивне пристрасности. *Анали Правног факултета у Београду* 67: 79–101. (Мојашевић, Александар С. 2/2019. Empirijsko istraživanje efekta uokviravanja kao vida kognitivne pristrasnosti. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 67: 79–101)
- Мојашевић, Александар С., Бојана Арсенијевић. 2018. Анализа примене Закона о спречавању насиља у породици пред Основним судом у Нишу. *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 57: 445–462. (Мојашевић, Александар С., Бојана Арсенијевић. 2018. Analiza primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici pred Osnovnim sudom u Nišu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 57: 445–462)
- Mordfin, Robin I., Marsha Ferziger Nagorsky. 2011. Chicago and Law and Economics. <https://www.law.uchicago.edu/news/chicago-and-law-and-economics-history>, last visited June 5, 2019.
- Moser, Paul. K. 2005. A posteriori. *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig. London: Routledge.
- Pečujlić, Miroslav, Vojin Milić. 1995. *Metodologija društvenih nauka*. Beograd: Grafika.
- Saraf, D. N. 1982. Relevance and Utility of Empirical Research in Law. *Journal of the Indian Law Institute* 24: 611–634.
- Sarat, Austin, Susan Silbey. 1988. The Pull of the Policy Audience. *Law and Policy* 10: 97–166.
- Schuck, Peter H. 1989. Why Don't Law Professors Do More Empirical Research? *Journal of Legal Education* 39: 323–336.
- Schwartz, Richard D. 1966. From the Editor. *Law and Society Review* 1: 6–8.
- Simić, Ivana, Ljubiša Zlatanović. 2012. Interdisciplinarnost kvalitativnih istraživanja. 280–293 u *Образовање и савремени универзитет*, ur. Bojana Dimitrijević. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.

- Simmons, Beth Ann, Andrew B. Breidenbach. 2011. The empirical turn in international economic law. *Minnesota Journal of International Law* 20: 198–222.
- Soković, Snežana M., Dragana S. Čvorović, Veljko M. Turanjanin, Cooperation between the Public Prosecutor and the Police in Serbia. 3/2016. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 50: 843–860.
- Soković, Snežana M., Veljko M. Turanjanin, Dragana S. Čvorović. 2017. Main Hearing According to the New Serbian Criminal Procedure Code: Survey in Practice. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 56: 145–159.
- Spencer, Shaun B. 2015. Using Empirical Methods to Study Legal Writing. *The Journal of Legal Writing Institute* 20: 141–188.
- Стајић, Љубомир С., Татјана Д. Бугарски, Бранислав Р. Ристивојевић, Милана М. Писарић, Иван Д. Милић. 4/2018. Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 52: 1503–1519. (Stajić, Ljubomir S., Tatjana D. Bugarski, Branislav R. Ristivojević, Milana M. Pisarić, Ivan D. Milić. 4/2018. Praksa Prekršajnog suda u Novom Sadu u oblasti zaštite životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 52: 1503–1519)
- Šadl, Urška. 1/2019. A Method of (Free) Choice. *European Journal of Legal Studies* 11: 1.
- The Faculty of Law, The Hebrew University of Jerusalem. Law, Economic and Empirical Studies Workshop. <https://en.law.huji.ac.il/book/law-economic-and-empirical-legal-studies-workshop>, last visited June 10, 2019.
- The Center for Empirical Studies and Decision Making and the Law. <http://www.i-core.org.il/empirical-legal-studies>, last visited June 10, 2019.
- Towfigh, Emanuel W. 2014. Empirical arguments in public law doctrine: Should empirical legal studies make a „doctrinal turn“? *International Journal of Constitutional Law* 12: 670–691.
- Универзитет у Београду, Правни факултет. 2014. Књига предмета за студијски програм Докторске академске студије права. <http://www.ius.bg.ac.rs/pds/Studijski%20program%20doktorskih%20akademskih%20studija%20prava%20-%20knjiga%20predmeta.pdf>, последњи приступ 10. јуна 2019. (Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet. 2014. Knjiga predmeta za studijski program Doktorske akademske studije prava. <http://www.ius.bg.ac.rs/pds/Studijski%20>

program%20doktorskih%20akademskih%20studija%20prava%20-%20knjiga%20predmeta.pdf, poslednji pristup 10. juna 2019)

- Универзитет у Нишу, Правни факултет. 2013. Студијски програм докторских академских студија. http://www.prafak.ni.ac.rs/files/doktorske/Doktorske_studije2013.pdf, последњи приступ 10. јуна 2019. (Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet. 2013. Studijski program doktorskih akademskih studija. http://www.prafak.ni.ac.rs/files/doktorske/Doktorske_studije2013.pdf, poslednji pristup 10. juna 2019)
- Универзитет у Новом Саду, Правни факултет. 2016. План докторских академских студија на смеру Јавно право. <http://www.pf.uns.ac.rs/studije/doktorske/doktorske-javno-pravo/das-javno-2016>, последњи приступ 10. јуна 2019. (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet. 2016. Plan doktorskih akademskih studija na smeru Javno pravo. <http://www.pf.uns.ac.rs/studije/doktorske/doktorske-javno-pravo/das-javno-2016>, poslednji pristup 10. juna 2019)
- Универзитет у Новом Саду, Правни факултет. 2013. Књига предмета за Мастер академске студије на општем смеру. [http://www.pf.uns.ac.rs/attachments/article/1038/Knjiga%20predmeta%20-%20Prava%20-%20Op%C5%A1ti%20smer%20\(MAS\)%20-%202013.pdf](http://www.pf.uns.ac.rs/attachments/article/1038/Knjiga%20predmeta%20-%20Prava%20-%20Op%C5%A1ti%20smer%20(MAS)%20-%202013.pdf), последњи приступ 10. јуна 2019. (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet. 2013. Knjiga predmeta za Master akademske studije na opštem smeru. [http://www.pf.uns.ac.rs/attachments/article/1038/Knjiga%20predmeta%20-%20Prava%20-%20Op%C5%A1ti%20smer%20\(MAS\)%20-%202013.pdf](http://www.pf.uns.ac.rs/attachments/article/1038/Knjiga%20predmeta%20-%20Prava%20-%20Op%C5%A1ti%20smer%20(MAS)%20-%202013.pdf), poslednji pristup 10. juna 2019)
- van Boom, Willem H., Pieter Desmet, Peter Mascini. 2018. Empirical Legal Research: charting the terrain. 1–22 u *Empirical Legal Research in Action: Reflections on Methods and their Applications*, eds. van Boom, Willem H., Pieter Desmet, Peter Mascini. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- van Dijck, Gijs, Shahar Sverdlov, Gabriela Buck. 2018. Empirical Legal Research in Europe: Prevalence, Obstacles and Interventions. *Erasmus Law Review* 2: 105–119.
- van Gestel, Rob, Andreas Lienhard, eds. 2019. *Evaluating Academic Legal Research in Europe: The Advantage of Lagging Behind*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- van Gestel, Rob, Micklitz Hans-W., Edward L. Rubin, eds. 2017. *Rethinking legal scholarship: A transatlantic dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanoverbeke, Dimitri, Jeroen Maesschalck, David Nelken, Stephan Parmetier, eds. 2014. *The Changing Role of Law in Japan: Empirical*

Studies in Culture, Society and Policy Making. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

- Вујанић, Милица, Даринка Гортан Премк, Милорад Дешић, Рајна Драгићевић, Мирослав Николић, Љиљана Ного, Васа Павковић, Никола Рамић, Рада Стијовић, Милица Радовић Тешић, Егон Фекете. 2011. *Речник српског језика*. Измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска. (Vujanić, Milica, Darinka Gortan Premk, Milorad Dešić, Rajna Dragičević, Miroslav Nikolić, Ljiljana Nogo, Vasa Pavković, Nikola Ramić, Rada Stijović, Milica Radović Tešić, Egon Fekete. 2011. *Rečnik srpskog jezika*. Izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad: Matica srpska.)
- Vuković, Danilo, Slobodan Cvejić. 3/2014. Legal Culture in Contemporary Serbia: Structural Analysis of Attitudes Towards the Rule of Law. *Annals FLB – Belgrade Law Review* 62: 52–73.
- Webley, Lisa. 2010. Qualitative Approaches to Empirical Legal Research. 927–950 u *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, eds. Peter Cane, Herbert M. Kritzer. New York: Oxford University Press.
- Wendell Holmes Jr., Oliver. 1897. The Path of the Law. *Harvard Law Review* 10: 457–478.
- Wulf, Alexander J. 2014. Empirical Analysis. 1–8 u *Encyclopedia of Law and Economics*. Berlin: Springer.
- Wulf, Alexander J. 2016. The Contribution of Empirical Research to Law. *The Journal Jurisprudence* 29: 29–49.
- Xavier, Roberto Franco, Paulo Eduardo Alves Silva. 2014. Letter from the Editors. *Revista de Estudos Empíricos em Direito* 1: 7.
- Zeiler, Kathryn. 2016. The Future of Empirical Legal Scholarship: Where Might We Go from Here. *Journal of Legal Education* 66: 78–99.
- Zimring, Franklin E. 2003. The American Jury Project and the Chicago Law School. Fulton Lecture Series. The Law School. The University of Chicago. USA.

Tatjana Milić, PhD

Research Fellow

University of Novi Sad Faculty of Law

EMPIRICAL RESEARCH OF LAW: A REVOLUTION OR MISSION IMPOSSIBLE?

Summary

Empirical research of law seeks to address the issue of isolation of legal science and law from the social reality. It signifies a change in the approach to legal research. What is the quality of that change? To answer that question, it was necessary to gain insight into empirical research of law. This paper presents main features of empirical research of law and outlines its historical development worldwide, and its current state of the art in Serbia. For full and critical account on empirical research of law the paper reviews limitations and challenges in its application. In conclusion, the author explains that empirical research is not a radical change in legal research, but a change whose success will depend on the researchers' methodological abilities.

Key words: Empirical research. – Law. – Legal science. – Methodology of law. – Social sciences.

Article history:
Received: 31. 7. 2019.
Accepted: 3. 9. 2019.